

Нацизам и немачки протестантизам

УДК: 329.17/.18:284(430)

Проф. др Миролуб Јевтић

Будући да је религија значајно утицала на оружане сукобе и ратну доктрину, могуће је да се понове одређени догађаји све док постоје догматске основе за формирање погледа на рат. Зато је разумевање односа између нацизма и немачког протестантизма веома важно за одбрамбену политику свих земаља које су под утицајем Немачке.

Сви протестантски ауторитети се слажу да је нацизам у Немачкој био пресудно важан за Хитлеров долазак на власт и да је потпомогао стварање и одржавање немачке ратне машине. Протестантска заједница, са теолозима, бискупима и свештеницима на челу, давала је подршку или, барем, била равнодушна према нацистичким погромима и истребљењу свих неистомишљеника, посебно Јевреја.

Однос великих религија према политичким учењима, и обратно, у модерној универзитетској настави један је од најважнијих предмета проучавања.¹ Због тога, анализа утицаја и односа једног од најснажнијих верских усмерења које постоји у свету – протестантизам,² и политике у земљама у којим протестанти чине већину, важан је задатак политичке науке. Јер, без разумевања односа протестантизма и свеукупних политичких односа не може се разумети политичка ситуација у тим деловима наше планете.³

Анализа односа немачког протестантизма и нацизма једна је од најважнијих тема политикологије религије, која, као млада дисциплина, мора њоме да се бави не само из теоријских, већ, пре свега, из практичних разлога. Јер, нацизам није мртав, већ само мења форму. Такође, услови који су довели до симбиозе и узајамног разумевања једног верског и једног таквог политичког покрета, указују на могућност

¹ На свим факултетима политичких наука у развијеном свету однос религије и политике једно је од најважнијих поља истраживања. На пример, на Институту за политичке студије у Паризу постоје, не само научноистраживачки и наставни центри за проучавање појединих религија, као што је стални специјални курс за изучавање арапско-исламског света (видети *Sciences po, fondation national des sciences politiques, Paris, 1998* (брошура о режиму студија), а на Високој школи друштвених наука у Паризу и на Интервидовској војној академији Француске постоји предмет геополитичка религија.

² Према последњим проценама сада има око 360.913.000 протестаната у свету (према *The World Almanac, 1999, Nju Djerzi, стр. 687*).

³ Видети на пример *Wold Kenneth, Religion and politics in the United States, Washington, 1997*, Миролуб Јевтић, *Политички живот САД и религија*, „Српска политичка мисао“, Београд, бр. 3–4/1997.

да се и у другачијим условима поново успоставе везе између неких других верских учења и неке политичке идеологије, али и протестантизма и неких сличних реакционарних доктрина у свету, чак и у садашње време.⁴

На значај односа између немачког протестантизма и нацизма најбоље указују подаци Бернара Рејмона, протестантског теолога, професора протестантске теологије на протестантском теолошком факултету у Монпељеу и протестантског свештеника у континуитету у Паризу и Лозани: „Сва се сведочења слажу: у 1933–34. 90% немачких протестаната, са теолозима и свештеницима на челу, били су за Хитлера. Без њих он не би могао да дође на власт нити да се на њој одржи“.⁵ Та тврдња Бернара Рејмона жестока је оптужба верског учења којем и сам припада и којем је посветио цео живот. У вези с тим, он каже: „Свака са своје стране – економија, *поликологија*, дубинска психологија, социологија и друге науке, позвана је да осветли ову појаву“,⁶ утолико пре што „За заједницу протестаната у свету... немачки протестантизам јесте један од најважнијих, нарочито по бројности. Немачка није само *par excellence* земља где је реформа рођена и где је пустила дубоке корене, уобличавајући душу народа, већ је и више од два века немачка протестантска теологија била једна од најмаркантнијих“.⁷ Зато се Бернар Рејмон пита: „Како је било могуће да нацизам преузме... друштво у тој Немачкој тако дубоко обележеној протестантском традицијом, и како није срео барем зачетке одлучнијег отпора међу Лутеровим следбеницима... Како се десило да се велики број тих протестаната, када је прошао први занос за такозваном националном обновом 1933, није показао као мање колаборантски или више критички настројен према новом режиму, јер су неки ишли чак толико далеко да су сматрали да захтеви хришћанства иду у пару са том револуцијом“.⁸ Међу онима који су следили Хитлера било је много теолога који и сада уживају велики углед као теолошки писци, на пример: специјалиста за *Нови завет* Хајнрих Борнкам, један од познатих представника дијалектичке теологије Фридрих Гогартен и аутор славног *Теолошког речника*⁹ Хелмут Кител. Посебно је важно да су Хитлера подржали и теолози који су касније постали познати по отпору нацизму: браћа Мартин и Вилхелм Нимилер, који су гласали за нацисте од 1923. године, Хајнц Клопенбург, Хајнрих Рендторф и познати систематичар из Берлина Хајнрих Вогел.¹⁰

⁴ На пример, најбројнија протестантска заједница у САД – Јужна баптистичка конвенција, која има 15.691.964 верника (према *The World Almanac*, стр. 684) све до 1995. године сматрала је да ропство црнаца није грех („Вечерње новости“, 9. јул 1995. стр. 8).

⁵ Bernard Reymond, *Une Eglise à croix gammée* (Црква са кукастим крстом), Лозана, 1980, стр. 9.

⁶ Исто, стр. 241.

⁷ Исто, стр. 10.

⁸ Исто.

⁹ Исто, стр. 9.

¹⁰ Исто.

Хитлерово антихришћанство

Многи веродостојни извори и Хитлерове изјаве доказују да је он био непријатељски расположен према хришћанском учењу. Сматрао је да „хришћанство представља инкарнацију болшевизма“¹¹ и „да религија коју је фабриковао Павле из Тарсуса, доцније названа хришћанство, није ништа друго него комунизам садашњице“.¹² Мартин Борман, који је тада пажљиво слушао Хитлера, проширио је тај закључак следећим речима: „Наша националсоцијалистичка доктрина је антикомунистичка и антихришћанска“.¹³ Тако је већина протестаната, подржавајући Хитлера, сигурно несвесно, подржала рушење хришћанског лика Немачке и стварање претпоставки за садашње процесе. Наиме, многи Немци, уместо хришћанским вредностима, почели су да се окрећу атеизираном хедонизму, који је довео до отпадања верника од цркве и стварања простора за ширење на тлу Немачке других верских учења, која мењају немачки лик.

Хитлер је избегавао да отворено нападне хришћанско учење управо због тога што су масе верника „прихватиле његове идеје о супериорности Немачке и подржавале их на војном и политичком плану“.¹⁴ Критиковао је све хришћанске цркве, мада „протестантне није критиковао као друге... изјавио је да форма хипокризије која је типично протестантска представља срамоту за себе“.¹⁵ Због свега тога, спремао се за обрачун са црквом, којој је претио чак и физичком екстерминацијом. О томе је вођа Рајха рекао: „Велике амбиције свештеничке клике увек су биле да поткопају власт државе... и ја ћу једног дана унети сукоб који је стар исто колико и историја Немачке и изненада донети своју одлуку. Учинићу да ови проклетци пароси осете снагу државе на начин на који нису ни сањали да је могућан. Тренутно их мотрим испод ока и ако приметим и најмању опасност пострећаћу многе од њих. Ови прљави гмизавци дижу своје главе на први знак слабљења државе и зато морају бити згажени било када... Католичка црква има само једну жељу: да нас види уништене“.¹⁶

Немачки протестанти нису добро разумели Хитлеров стварни однос према хришћанству и здушно су подржали његов политички пројекат и долазак и одржавање на власти, што показују бројни документи из историје немачког протестантизма. Корени те огромне подршке Хитлеру и националсоцијализму налазе се у историји међуверских односа у Немачкој. Према многим мишљењима, која су и код нас доминантна, Немци су нација која је успела да превазиђе верске поделе у име

¹¹ *Hitlers Secret Conversations 1941-1944*, Signet Book, New York, 1962, стр. 98 (наведено према Милановић Владимир, *Антихришћански мистицизам Адолфа Хитлера*, „Војно дело“, Београд, бр. 2/1999, стр. 36).

¹² Исто, стр. 36.

¹³ Исто.

¹⁴ Исто, стр. 35.

¹⁵ Исто, стр. 39.

¹⁶ Исто, стр. 40.

националног јединства. Међутим, ситуација није тако једноставна. Верски сукоби, попут Тридесетогодишњег рата (1618–1648), између немачких протестаната и римокатолика, коштао је Немце огромних жртава, а његове последице никада нису превазиђене, чак ни уједињењем у 19. веку. Напротив, „велики верски рат 1618–1648. имао је за последицу да су се развила два црквена народа (Kirchenvolk), од којих је сваки исказивао изграђену свест посебне нације“.¹⁷ Због тога је немачки научник Адолф Харнацк 1908. године рекао да у многим стварима „живота и заједничке добробити, наша је нација од почетка раздвојена у два тора. Ово стање ствари почиње из средишта и налази пута до периферије нашег постојања, дубоко у најмање и најсвакодневније аспекте наших живота. Свуда се сукобљавамо са религиозним предрасудама, свуда се удара на ограду, боље рећи зид вере“.¹⁸ Због тога, после слома у Првом светском рату и стварања Вајмарске републике немачки протестанти су у њој видели римокатоличку тежњу, односно жељу и покушај да се римокатолицизам наметне Немачкој на уштрб протестантизма.¹⁹

Ако се узме у обзир чињеница да су се протестанти много више него римокатолици везали за идеју немачке нације²⁰ јасно је да су они ипак теже доживели пораз у Првом светском рату него римокатолици, мада се не може негирати велики ангажман немачких римокатолика у остваривању државних циљева од 1914. до 1918. године. Међутим, протестанти су Вајмарску републику доживели више као римокатоличку, поготову стога што је парламентарни режим дозволио католицизму да се истакне као политичка снага.²¹ У вези с тим, Бернар Рејмон додаје: „Пораст политичког утицаја римокатолицизма је много допринео јачању неповерења бројних протестаната према Вајмарској републици... Када је дошао моменат, Хитлер и његови статисти су на задивљујући начин знали да га искористе... да би себи привукли протестантске гласове“.²²

Конвергенција протестантизма и нацизма

Професор протестантске теологије Бернар Рејмон повезивање између Хитлера и протестаната, објашњава умногоме истоветним политичким интересима Националсоцијалистичке партије и протестантских верника, који су своју веру доживљавали као дубоко националну. Дакле, повезивање протестантизма и нацизма условљено је дубоком политичком конвергенцијом, а догматска питања су била споредна, јер је Хитлер био антихришћански оријентисан. Ипак, нешто у протестанти-

¹⁷ Милорад Екмечић, *Фашизам и религија*, у „Српска политичка мисао“, бр. 1–4, 1996, стр. 164.

¹⁸ Исто, стр. 165 (наведено према Helmut Wolser Smith, *German Nationalism and Religions Conflict*, Culture ideology, Politic 1870–1914, Prinaton 1995. br. 13).

¹⁹ Bernard Reymond, исто, стр. 37.

²⁰ Исто.

²¹ Исто.

²² Исто, стр. 38.

зму омогућило је приближавање нацизму. Наиме, Хитлера су подржали врхунски протестантски теолози, што значи да су за такво опредељење морали наћи барем формално оправдање у свом учењу. Између осталог, одговори на та питања садржани су у идеји заједништва које је проповедао Лутер. Ту идеју је нагласио Карл Хол (1866–1926) један од последњих универзалних историчара протестантизма, приликом одрицања од либералних теза. То је прво била локална заједница – парохија, али и национална заједница.²³ Тако је настао покрет „Млади национални лутеранизам“²⁴ (*Junge nazioonale Luthertum*), чиме су, поред осталог, створене претпоставке за масовно учешће протестаната у „националсоцијалистичкој револуцији“.

Успон Националсоцијалистичке партије на изборима 1930–1932. године показао је да протестанти снажно подржавају тај покрет. Група теолога је почела говорити „да је куцнуо немачки час и да је национална револуција покренута од нацизма сасвим јасно главни духовни проблем (а не политички) који се поставио пред цркве“.²⁵ Питање везано за цркве било је примарно за протестанте јер је анализа тадашњих избора показала да су римокатолици били „веома скромно, то јест веома мало заведени нацизмом: они су остали, уопштено говорећи, везани за Партију центра (*Zentrums partei*) која је имала поверење бискупа“.²⁶ Протестанти су на изборима 1932. године нацистима дали 11 милиона гласова од 13.800.000 гласова колико су добили те године.²⁷ Та чињеница је утолико тежа за протестанте јер је Хитлер био против хришћанства и „делио је увек популистичке идеје према којима је хришћанство осуђено да нестане и да га треба толерисати или освајати поверење цркава и њихових вођа само у мери у којој ће тај став омогућити ширење нацистичке идеологије, која ће, на крају, укинути хришћанство“.²⁸

Протестанти нису рекли ни реч против нацизма ни када је почео да показује своје право лице и да у крви гради свој успех. У Алтони, 17. јула 1932, када су нацисти у уличним нередима изазвали сукобе у којима је убијено 717 људи, а више од стотину их је рањено, провинцијске црквене власти су остале неме. Пастори из Алтоне су позвали на службу, на којој су тражили покајање за проливање крви, али ни они нису осудили виновнике.²⁹ У сваком случају, историчари сматрају да та акција означава почетак настајања покајничке цркве међу немачким протестантима,³⁰ без обзира на касније знаке отпора Хитлеру. У вези с тим, Бернар Рејмон каже: „У великој већини немачки протестанти су више волели да узму као тачне умиријуће Хитлерове изјаве и његове привидне симпатије према хришћанству“³¹ него стварне догађаје. О

²³ Исто, стр. 64.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто, стр. 79.

²⁶ Исто.

²⁷ Исто.

²⁸ Исто, стр. 81.

²⁹ Исто, стр. 90 (видети о томе и: Marcou, *Le national-socialisme lat. par les textes*, Paris 1963).

³⁰ Bernard Reymond, исто, стр. 91.

³¹ Исто, стр. 94.

односу према Хитлеру Паул Алтхаус је писао: „Наше цркве су поздравиле немачки преокрет из 1933. као поклон и божје чудо“.³² Мартин Нимилер који је привремено пензионисан 1934. и који је постао синоним отпора нацизму, писао је 1935. године следеће: „У духовном преокрету који је почео да захвата читав наш народ ми видимо божји позив који нам се обраћа и који од нас очекује нова дела“.³³ Осим високо ранжираних теолога, највиши црквени великодостојници су били не само пасивни у вези с доласком нациста на власт већ су их и подржавали. Такав је био на пример, Хајнрих Рендторф лутерански бискуп Меклембурга, који се најотвореније изјашњавао за нацизам.³⁴

Протестантски свештеници пропагирају нацизам

Осим бискупа, који су по својој функцији били веома важни, за нацистичку идеологију су пропагирали многи свештеници. Фридрих Вајнеке, из катедрале у Солдину, написао је у једном чланку 1930. године „Кукасти крст и хришћански крст нису супротстављени. Ујединити их у хармонији је смисао праве немачке политике“.³⁵ Неки од свештеника су се ставили на располагање нацистичкој партији у функцији говорника. Такав је био и пастор Фридрих Андерсон, који је дуго био познат по својим антисемитским говорима.³⁶ Од 1930. године почеле су у разним крајевима Немачке да се формирају „заједнице пастора националсоцијалиста (*Arbeitsgemeinschaften national-socialistischer Pfarrer*), чије су иницијативе биле потпуно независне од директива Партије. Њихов припадник био је Вилхелм Нимилер, будући противник нацизма.³⁷ Тако је настао покрет познат под именом „Немачки хришћани“, састављен од више група, из разних крајева Немачке: Тириншка група, Група Источне Пруске, Група Виртемберг, Група Берлин итд. Покрет је веома активно подржао Хитлера и националсоцијализам. Веома је карактеристичан став пастора Лефлера из Тириншке групе, који је Хитлера описао на следећи начин: „У особи фирера ми видимо божјег посланика који поставља Немачку пред господара историје...“.³⁸ Посебно је значајно да ни после завршетка рата руководиоци немачких цркава нису оклевали, упркос јавној изјави да ће обавити денацификацију, да дају парохије припадницима тог покрета.³⁹ Такав је, на пример био Јоаким Хосенфелдер који се назвао „фирером С. А. одреда Христа“.⁴⁰ У њиховом програму било је (предвиђено) учешће цркве у

³² *Die deutsche Stunde der Kirche* (наведено према: Bernard Reymond, *исто*, стр. 95).

³³ F. Baungartel, *Wider die Kirchenkampfliegenden*, Neuendettelsau, 1959, р. 33, (наведено према Bernard Reymond, *исто*, стр. 95).

³⁴ Bernard Reymond, *исто*, стр. 99.

³⁵ *Исто*, стр. 105.

³⁶ *Исто*.

³⁷ *Исто*, стр. 106.

³⁸ *Исто*, стр. 108.

³⁹ *Исто*, стр. 114.

⁴⁰ *Исто*, стр. 117.

обнови Немачке започетој са Хитлеровим доласком на чело Рајха. Та се црква никако не би ограничила на границе Рајха и требало је да обухвати све протестантске хришћане. Важан део програма била је одлука да се црква не може реорганизовати без координације с националсоцијалистичком државом.⁴¹

Када су у јулу 1933. организовани црквени избори, „Немачки хришћани“ су однели убедљиву победу.⁴² Међутим, велики ударац задао им је Адолф Хитлер. Наиме, после победе оне струје међу протестантима која је подржавала његов покрет, показао је своје право лице и став према хришћанству. „Он је наредио шефовима своје партије да буду изван сваког спора унутар цркве. За немачке хришћане то је значило да повлачи логистичку подршку коју им је до тада давао и која им је омогућила да добију изборе“.⁴³

Да би се разумела политика и доктрина немачких протестаната у време нацизма веома је важно знати како су се понели према тзв. аријевском питању. Јер, оно најбоље показује однос према Хитлеровој идеологији. Када је 1. априла 1933. проглашен дан бојкота јеврејских радњи, протестантске цркве су имале прилику да реагују. Барон Вилхелм фон Пехман је замолио Комитет Протестантске федерације да декларацијом затражи заштиту за протестанте, тј. вернике Протестантске цркве, који су били јеврејског порекла.⁴⁴ Али, уместо да прихвати ту декларацију, Комитет је одлучио, скоро једногласно – са само једним гласом против, да се не огласи.⁴⁵ То значи да су, прећутно, не само подржали прогон Јевреја верника већ су издали и своје чланове који су некада били Јевреји. Када је касније донет закон о искључењу свих Јевреја из јавних служби, Синод протестантских цркава је одлучио, према упутствима о аријевском пореклу да пензионисхе све свештенике јеврејског порекла.⁴⁶ Будући да је то био проблем на високом теолошком нивоу, затражена је експертиза са три протестантска теолошка факултета: Марбуршког, Ерлангенског и Гетингенског. Гетинген је подржао аријевски принцип, Ерланген је оклевао да се изјасни, а Марбуршки факултет је једини одбио да да теолошко оправдање за прогон свештеника јеврејског порекла. Колико је било раширено такво схватање најбоље показује податак да је један од свештеника који су се противили аријевском закону изјавио да своју децу ипак не би поверио вароучитељу јеврејског порекла.⁴⁷ Када су прогони добили размере физичке екстерминације, почели су да се јављају појединци међу свештеницима који

⁴¹ Исто, стр. 119 (видети и: Vermeil Edmond, *Hitler et le christiansme*, Paris, 1940).

⁴² Bernard Reymond, исто, стр. 121 (видети и: Klaus Sholder, *Die Kirchen und das Dzitte Reich*, Frankfurt, 1977).

⁴³ Bernard Reymond, исто, стр. 150 (видети и: C. S. Conway, *The Nazi Persecution of the Churches*, London, 1968).

⁴⁴ Rita Thalman, *Protestantisme et nationalisme on Allomagne de 1900 a 1945*, Paris, 1976, p. 261.

⁴⁵ Bernard Reymond, исто, стр. 219.

⁴⁶ Исто, стр. 223.

⁴⁷ Исто, стр. 228 (видети и: Pierre Aycoberry, *La question nazie. Les interpretations du national-socialisme*, Paris, 1979).

су тајно помагали Јеврејима и другим прогоњенима, али је тада већ било касно (на пример, свештеник Лутеранске цркве Хајнрих Грубер).⁴⁸

Представници немачких хришћана, покушавајући да оправдају прогоне и погроме Јевреја и систематску дискриминацију тог народа, служили су се историјом протестантизма. Подсећајући на антисемитизам творца протестантизма Мартина Лутера, наводили су, између осталог: „После горких искустава др Мартин Лутер је такође захтевао врло строге мере против Јевреја и њихово протеривање са немачке територије“.⁴⁹ Међутим, прогони су почели да изазивају солидарност са прогоњенима, па су се, поред ретких грађана који су скривали Јевреје, почеле јављати и иницијативе за осуду геноцида. Тако се група лаика обратила бискупу Мајзеру из Баварске и затражила од њега да протестује против прогона Јевреја.⁵⁰ Међутим, према Рејмоновом сазнању, Мајзер није одговорио на ту молбу.⁵¹ Копија тог писма упућена је, касније, бискупу Вурму из Виртемберга. Иако је 1938. године признао легитимност расних закона,⁵² Вурм је протествовао против погрома невиних људи, али када је то било сасвим касно.⁵³ Међутим, због свега тога, почела је да се смањује подршка немачких протестатора Хитлеру и његовој партији. Свим Немцима који су ишта знали о хришћанству било је јасно да се у исто време не може бити хришћанин и расиста, јер Јеванђеље јасно учи да нема разлике међу онима који следе Исуса. На жалост, у пракси није било тако и антисемитизам, тј. расизам, био је дубоко захватио најшире протестантске слојеве Немачке. Према независним и објективним истраживачима барем 90 одсто протестаната, с најистакнутијим теолозима, омогућио је долазак и одржање национал-социјализма на власти.⁵⁴

После Другог светског рата и окупације Немачке, на чело немачких протестантских цркава дошли су људи који су имали доказе да су били против Хитлера, али је ново руководство на истакнуте функције поставило и неке људе који су имали важно место у покрету „Немачких хришћана“. Међутим, важна је чињеница да су савезници у реконструк-

⁴⁸ Bernard Reymond, *исто*, стр. 228.

⁴⁹ C. Conway, *исто*, стр. 263.

⁵⁰ *Исто*, стр. 264.

⁵¹ Bernard Reymond, *исто*, стр. 230.

⁵² *Исто*.

⁵³ *Исто*, стр. 122 (видети и: Kurt Meier, *Kirche und Judentum die Raltung der evangelischen Kirche zur Judenpolitik des dritten Reiches*, Göttingen, 1968).

⁵⁴ С обзиром на одлуку да се цркве у Рајху прошире свуда у свету на црквену протестантску организацију, дошло је до деловања у окупираној Европи. Тако је у окупираној Краљевини Југославији отпочета сарадња између евангелистичко-лутеранске цркве и Немаца. Бискуп те цркве – др Филип Поп, због сарадње са нацистичким окупатором, осуђен је на смрт и стрељан, а маса верника је због сарадње са окупаторима побегла („Службени лист Југославије“, бр. 2/1945) и друге протестантске верске заједнице су преко одређеног броја својих следбеника активно сарађивале са окупатором, па су, чак, и супротно своме учењу, на пример неки назарени, узели пушку у руке и учествовали у немачким јединицама. Адвентистички представници су изразили лојалност Анти Павелићу и НДХ (наведено према *Верске заједнице у ФНРЈ*, штампано за потребе школе за унутрашњу управу, Београд, 1955, стр. 218).

цији Немачке и у припреми за све оно што ће наступити: за економску и политичку обнову, која је довела до индустријализације и уједињења са руском окупационом зоном, велики значај придавали некомпромитованом или мање компромитованом делу цркве. Запад је, наиме, сматрао да ће цркве бити једно од најважнијих оруђа за развијање неопаганизма и претварање Немачке у државу уподобљену либералном систему вредности.⁵⁵ Да би све то било могуће требало се ослободити нацистичке прошлости, па је Заједница протестантских цркава Немачке донела чувену „Декларацију о кривици из Штутгарта“.⁵⁶ У њој се јасно извинила за све оно што је починила у протеклом периоду. Искуство је Заједнице из периода после Другог светског рата учинило да она постане веома опрезна у опредељивању поводом значајних политичких догађаја, бојећи се да не начини грешку какву је учинила у Хитлерово време. Зато се, каже Бернар Рејмон, у Екуменском савету цркава та заједница ређе од других изјашњава о одређеним важним питањима.⁵⁷

Могућност оживљавања прошлости

Наведено је сигурно ослабило и пасторално деловање у Немачкој, што је довело до опадања броја верника, тј. оних који плаћају црквени порез. То је почело да убија хришћански карактер немачког друштва и да ствара простор за атеизацију, повећање хедонизма код становништва, промену менталитета Немаца итд. Према подацима утицајног немачког часописа „Шпигл“, током 1992. и 1993. године, цркву је напустило више од милион хришћана обе конфесије,⁵⁸ а 61 одсто испитаника обе конфесије сматра да је превазиђено принудно убирање црквеног пореза од стране државе.⁵⁹ Због свега тога повећава се број оних који напуштају хришћанство и традиционалне хришћанске вредности, а бројност оних који прелазе у друге религије постаје занимљив феномен.⁶⁰ Услед тога, дошло је до одумирања породице и смањења броја новорођених: 1998. године у Немачкој је био мањи број беба него умрлих,⁶¹ па немачкој нацији због тога прети изумирање. Недостатак регрута утицао је на немачко министарство одбране да снизи критеријуме за пријем у војску. Према писању минхенског „Фокуса“, сада се у војску позивају и хендикепирани, који би у рату били тек трећепозивци.⁶²

Када се томе дода 160.000 регрута који одбијају да служе војни рок, јасно је колико је стање алармантно.⁶³ Сада свако треће домаћинство

⁵⁵ Bernard Reymond, *исто*, стр. 238.

⁵⁶ *Исто*, стр. 239.

⁵⁷ *Исто*, стр. 240.

⁵⁸ Наведено према: „Политика“, Београд, 30. децембар 1994, стр. 6.

⁵⁹ *Исто*.

⁶⁰ Велики је број прелазака у мале верске заједнице али је посебно занимљив случај да је Гебелсова унука прешла на јудаизам и удала се за Израелца („Блиц“, 27. новембар 1996, стр. 8).

⁶¹ Наведено према: „Политика“, 3. јул 1999, стр. 5.

⁶² „Политика“, 21 јун 1996, стр. 14.

⁶³ *Исто*.

у Немачкој има само једног члана,⁶⁴ тако да ће Немачка, заједно са још четири највеће земље Европске уније, морати до 2050. године да „уведе“ око 35 милиона радника да би привреда могла нормално да функционише.⁶⁵ Све је то утицало да се број странаца драстично повећа, што такође мења лик Немачке. Према писању угледног „Франкфуртер Рундшау“ у Франкфурту има 28,50 одсто странаца, односно скоро сваки трећи становник је странац. У Берлину тај проценат износи 12,6 одсто, а Штутгарт и Минхен имају 24,1, односно 22,8 одсто странаца, што значи скоро четвртину.⁶⁶ На основу тих података јасно је да мултикултурализам, о којем се све више говори, није последица филантропије, већ економске нужности и страха да ће новодошли, када преузму државу, увести дискриминацију према остарелим и онемоћалим Немцима. То се посебно примећује на основу чињенице да Немци више воле, као раднике, белце и хришћане из Источне Европе,⁶⁷ који се лакше асимилују. Али, тиме се не решава проблем, јер би те придошлице, такође због малог наталитета, веома брзо довеле немачку привреду у исту позицију, па је долазак небелаца и нехришћана једино трајно решење. Тако будућност Немачке силом прилика постаје мултикултура, али Немци испољавају отворени страх да ће, уместо отвореног и цивилног вишерасног и вишеверског друштва, придошлице у Немачкој прибећи дискриминацији. Најизразитији пример таквог страха јесте изјава Алојза Глика, једног од шефова „Хришћанско-социјалне уније“ из Баварске, сада водеће политичке снаге у Немачкој, који је рекао: „Муслимани који живе у Немачкој морају поштовати традиционалне вриједности хришћанства... Мултикултурно друштво које би подразумевало једнак ранг и живот различитих култура једних поред других, јесте погрешан пут у којем су сукоби већ унапријед програмирани“.⁶⁸ Ако се узме у обзир чињеница да је Глик шеф посланичке групе ГСУ у баварском парламенту, порука је више него јасна. Он је затим додао: „Одговорни политичари Немачке би требало да заузму јасан став у смислу наше водеће хришћанске културе“.⁶⁹

Наведена реакција довољно јасно указује на значај проблема. Истовремено, на основу ње је јасна и неопходна анализа односа између религије и политике у садашњем немачком друштву за разумевање свега што се тамо дешава и што, с обзиром на снагу коју Немачка има у свету, не може да не остави последице у читавој Европи. Такође, постаје јасно зашто је важно, чак неопходно, да се разуме однос протестантизма и нацизма, и да се схвати да се историја понавља, често на начин, сличан, те да се без уважавања те чињенице не може разумети политичка слика света.

⁶⁴ Исто, 7. септембар 1996, стр. 7.

⁶⁵ „Блиц“, 11. јул 1999, стр. 22.

⁶⁶ „Политика“, 24. новембар 1998, стр. 6.

⁶⁷ „Вечерње новости“, 8. фебруар 1997, стр. 9.

⁶⁸ „Независне новине“, Бања Лука, 5. јануар 1999, стр. 9.

⁶⁹ Исто.